

Samling af Afgørelser

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT
P. MENGOZZI
fremsat den 30. maj 2017¹

Sag C-122/16 P

**British Airways plc
mod**

Europa-Kommissionen

»Appel – konkurrence – karteller – formaliteten med hensyn til appellen til Domstolen – artikel 21, stk. 2, og artikel 56, stk. 2, i statuttet for Den Europæiske Unions Domstol – begrebet »manglende medhold« – artikel 169, stk. 1, og artikel 170, stk. 1, i Domstolens procesreglement – princippet ne ultra petita – anbringende om en ufravigelig procesforudsætning, der efterprøves ex officio – begrundelsesmangel – grænserne for Den Europæiske Unions retsinstanters annullationsbeføjelse – princippet om effektiv domstolsbeskyttelse«

1. Er Den Europæiske Unions retsinstanters annullationsbeføjelse begrænset af princippet ne ultra petita, når de ex officio efterprøver et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning? Kan eller endog skal disse retsinstanter i et sådant tilfælde som en undtagelse fra dette princip drage alle de retlige konsekvenser, der følger af tiltrædelsen af anbringendet om en ufravigelig procesforudsætning, og dermed eventuelt gå ud over parternes påstande?
2. Det er i det væsentlige det grundlæggende spørgsmål i den foreliggende sag, som vedrører en appel iværksat af British Airways plc (herefter »BA«) med påstand om ophævelse af Den Europæiske Unions Rets dom af 16. december 2015, British Airways mod Kommissionen² (herefter »den appellerede dom«).
3. Baggrunden for denne sag er ret speciel. BA anlagde sag ved Retten med påstand om delvis annullation af Kommissionens afgørelse K(2010) 7694 endelig af 9. november 2010, hvori selskabet blev pålagt en sanktion for at have deltaget i et konkurrencebegrænsende kartel i luftfragtsektoren (herefter »den omtvistede afgørelse«)³. Retten undersøgte imidlertid ingen af de anbringender, som BA havde fremsat i søgsmålet, og fastslog i stedet ex officio, at den omtvistede afgørelse i sin helhed var behæftet med en begrundelsesmangel. Da Retten anså sig for bundet af princippet ne ultra petita, annullerede den imidlertid kun den nævnte afgørelse i forhold til BA inden for de grænser, der fulgte af selskabets påstand om delvis annullation. BA har anfægtet denne tilgang i appelskriftet og anført, at Retten burde have annulleret den omtvistede afgørelse i dens helhed.
4. Den foreliggende sag giver Domstolen lejlighed til at præcisere, hvor omfattende beføjelser Unionens retsinstanter har, bl.a. når de i forbindelse med en legalitetsprøvelse ex officio tager stilling til et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning.

1 – Originalsprog: fransk.

2 – T-48/11, ikke trykt i Sml., EU:T:2015:988.

3 – Afgørelse om en procedure efter artikel 101 TEUF, artikel 53 i EØS-aftalen og artikel 8 i aftalen mellem Det Europæiske Fællesskab og Det Schweiziske Forbund om luftfart (sag COMP/39258 – Luftfragt).

5. Den foreliggende sag viser spændingerne mellem de grundlæggende, men undertiden modstridende krav, der skal opfyldes i hver enkelt retsorden, dvs. dels legalitetskravet, der ligger til grund for Unionens retsinstitansers beføjelse/forpligtelse til ex officio at efterprøve anbringender om ufravigelige procesforudsætninger, dels kravet om stabile retsforhold, vurderet på baggrund af de særlige omstændigheder i sagen i sammenhæng med afgrænsningen af retsinstitansernes beføjelser i medfør af dispositionsprincippet, som princippet ne ultra petita følger af.

6. For at kunne besvare det grundlæggende spørgsmål i den foreliggende sag – foruden en række indledende og ikke helt enkle spørgsmål om formaliteten med hensyn til BA's appel – vil Domstolen skulle afveje de forskellige principper, der er på spil, for at finde en passende balance mellem disse krav.

I. Sagens baggrund og den omtvistede afgørelse

7. Efter at en række selskaber i Deutsche Lufthansa-koncernen i 2005 havde indgivet en anmodning om bødefritagelse⁴, gik Europa-Kommissionen i gang med at undersøge, om der forelå en konkurrencebegrænsende adfærd på markedet for luftfragt.

8. Denne undersøgelse resulterede i, at Kommissionen den 9. november 2010 vedtog den omtvistede afgørelse, der var rettet til 21 transportvirksomheder, heriblandt BA.

9. I denne afgørelse konstaterede Kommissionen, at BA og en række andre luftfartsselskaber havde deltaget i samordning af visse aspekter af de priser, der opkræves for luftfragttjenester⁵, i strid med artikel 101 TEUF, artikel 53 i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde af 2. maj 1992 (EFT 1994, L 1, s. 3) og artikel 8 i aftalen mellem Det Europæiske Fællesskab og Det Schweiziske Forbund om luftfragt, undertegnet den 21. juni 1999 i Luxembourg og godkendt på Fællesskabet vegne ved Rådets og Kommissionens afgørelse 2002/309/EF, Euratom af 4. april 2002 for så vidt angår aftalen om videnskabeligt og teknologisk samarbejde om indgåelse af syv aftaler med Det Schweiziske Forbund (EFT 2002, L 114, s. 1). Kommissionen pålagde derfor BA en bøde på 104 040 000 EUR.

II. Retsforhandlingerne for Retten og den appellerede dom

10. Den 24. januar 2011 anlagde BA sag ved Retten med påstand om delvis annullation af den omtvistede afgørelse⁶. BA fremsatte syv anbringender til støtte for søgsmålet. Alle adressaterne for den omtvistede afgørelse (med undtagelse af luftfartsselskabet Qantas Airways Ltd.) anlagde også sag ved Retten til prøvelse af denne afgørelse.

11. Som led i en foranstaltning med henblik på sagens tilrettelæggelse anmodede Retten parterne om at fremsætte deres bemærkninger om en eventuel modstrid mellem den omtvistede afgørelses begrundelse og de fire første artikler i denne afgørelses konklusion.

4 – Anmodningen om bødefritagelse blev indgivet i henhold til Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002, C 45, s. 3).

5 – Den påtalte adfærd bestod i konkurrencebegrænsende kontakter, der vedrørte et »brændstoffillæg«, et »sikkerhedstillæg« og betaling af provision af disse tillæg (jf. den appellerede doms præmis 5).

6 – I sagen for Retten havde BA mere specifikt nedlagt påstand om annullation af den omtvistede afgørelse, for så vidt som det heri fastslås, at BA havde deltaget i nægtelsen af at betale provision, deltaget i en overtrædelse af konkurrencereglerne mellem den 22.1.2001 og den 1.10.2001 og overtrådt disse regler i forhold til Hongkong, Japan, Indien, Thailand, Singapore, Sydkorea og Brasilien, og for så vidt som BA blev pålagt en bøde.

12. Retten afsagde den appellerede dom den 16. december 2015⁷.

13. I denne dom mindede Retten først om, at det fremgår af fast retspraksis, at en manglende eller utilstrækkelig begrundelse falder ind under begrebet væsentlige formelle mangler i artikel 263 TEUF og udgør et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning, som Unionens retsinstanser kan – eller endog skal – tage stilling til *ex officio*⁸.

14. Uden at undersøge de syv anbringender, som BA havde gjort gældende, fastslog Retten dernæst for det første, at den omtvistede afgørelses begrundelse og dens konklusion var indbyrdes modstridende⁹, og for det andet, at der var væsentlige selvmodsigelser i denne afgørelses begrundelse¹⁰.

15. Retten bemærkede endelig, at de selvmodsigelser, der fandtes i den omtvistede afgørelse, var til skade for BA's ret til forsvar, idet de ikke havde gjort det muligt for selskabet at forstå karakteren og rækkevidden af den eller de overtrædelser, der blev fastslået, og havde hindret Retten i at foretage sin prøvelse¹¹.

16. Efter denne analyse konkluderede Retten, at den omtvistede afgørelse var behæftet med en begrundelsesmangel.

17. Retten fandt imidlertid, at konklusionen om denne begrundelsesmangel i det foreliggende tilfælde ikke kunne resultere i, at den omtvistede afgørelse blev annulleret i det hele, for så vidt som den vedrørte BA, eftersom Unionens retsinstanser ikke kan træffe afgørelse *ultra petita*, og annullationen ikke kan gå ud over sagsøgerens påstande¹².

18. I den appellerede doms præmis 90 bemærkede Retten, at BA i retsmødet havde gjort gældende, at Retten kunne annullere den omtvistede afgørelse i det hele med henvisning til, at konklusionen ikke afspejlede denne afgørelses begrundelse. Retten fandt imidlertid, at selv om det var muligt at antage, at BA i retsmødet implicit havde udtrykt ønske om at ændre sine påstande og om at nedlægge påstand om, at den pågældende afgørelse blev annulleret helt, i det omfang den vedrørte selskabet, må der for det første stilles meget strenge krav til klarheden og indholdet af en ændring af en påstand, og denne ændring skal foretages på formel vis, og for det andet fremgik den begrundelsesmangel, som den omtvistede afgørelse var behæftet med, af denne afgørelses ordlyd og kunne ikke betragtes som en retlig og faktisk omstændighed, der var fremkommet under den skriftlige procedure.

19. På denne baggrund annullerede Retten den omtvistede afgørelse inden for de rammer, der fulgte af påstandene i BA's stævning¹³.

20. Den 17. marts 2017 vedtog Kommissionen en ny afgørelse om det konkurrencebegrænsende kartel, der blev pålagt sanktioner i den omtvistede afgørelse. For BA's vedkommende går de aspekter af den omtvistede afgørelse, der blev annulleret ved den appellerede dom, igen i denne afgørelse.

7 – Den dag, hvor den appellerede dom blev afsagt, traf Retten også afgørelse i de sager, som var anlagt af de øvrige anklagede transportvirksomheder, og som også havde til formål at anfægte den omtvistede afgørelse. I alle disse domme annullerede Domstolen hele afgørelsen, i det omfang den vedrørte det luftfartsselskab, der havde anlagt den pågældende sag (jf. bl.a. dom af 16.12.2015, *Air Canada mod Kommissionen*, T-9/11, ikke trykt i Sml., EU:T:2015:994).

8 – Den appellerede doms præmis 29.

9 – Jf. den appellerede doms præmis 41-70. Retten bemærkede nærmere bestemt, at den omtvistede afgørelses konklusion kunne fortolkes på to forskellige måder, selv om der i begrundelsen kun var nævnt én samlet og vedvarende overtrædelse vedrørende alle de ruter, der var omfattet af kartellet, hvori alle de anklagede transportvirksomheder havde deltaget (jf. mere specifikt den appellerede doms præmis 61).

10 – Den appellerede doms præmis 71-74.

11 – Den appellerede doms præmis 76-85.

12 – Den appellerede doms præmis 87 og 88.

13 – Den appellerede doms præmis 92 og domskonklusionens punkt 1.

III. Parternes påstande

21. BA har i appelskriftet nedlagt påstand om, 1) at den appellerede dom ophæves, for så vidt som den begrænser rækkevidden af annullationen af den omtvistede afgørelse til den påstand, som selskabet nedlagde i søgsmålet i første instans, 2) at punkt 1 i den appellerede doms konklusion ophæves, 3) at den omtvistede afgørelse annulleres i sin helhed, og 4) at Kommissionen tilpligtes at betale omkostningerne i forbindelse med appelsagen.

22. Kommissionen har nedlagt påstand om frifindelse og om, at BA tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

IV. Bedømmelse

23. BA har fremsat to anbringender til støtte for appellen. Med det første anbringende har BA anført, at Retten begik en retlig fejl ved at fastslå, at den var bundet af princippet *ne ultra petita*. Ifølge BA havde Retten efterprøvet et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning *ex officio* og fastslået, at den omtvistede afgørelse i sin helhed var behæftet med en mangel, og den burde derfor have annulleret denne afgørelse helt. Det andet anbringende, der fremsættes subsidiært, vedrører en tilsidesættelse af retten til en effektiv domstolsbeskyttelse, der er fastsat i artikel 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«).

24. Kommissionen har indledningsvis fremsat en række formalitetsindsigelser vedrørende appellen, som bør vurderes først.

A. Formaliteten med hensyn til appellen

1. Tilsidesættelse af kravet om, at den appellerede dom skal vedlægges appelskriftet

25. Kommissionen har for det første anført, at appellen må afvises, fordi BA ikke har vedlagt appelskriftet den appellerede dom, hvilket udgør en tilsidesættelse af artikel 168, stk. 2, i Domstolens procesreglement¹⁴.

26. Det skal herved påpeges, at det fremgik udtrykkeligt af det tidligere procesreglement, at »[d]en afgørelse fra Retten, der appelleres, vedlægges appelskriftet«¹⁵. Et sådant udtrykkeligt krav findes imidlertid ikke længere i det procesreglement, der trådte i kraft den 1. november 2012. I det nye procesreglements artikel 168, stk. 1, litra b), kræves det blot, at appelskriftet indeholder »angivelse af den afgørelse fra Retten, der appelleres«, således at Domstolen kan identificere denne afgørelse entydigt.

27. Der henvises i det nævnte procesreglements artikel 168, stk. 2, til artikel 122, stk. 1, i samme reglement, hvori der igen henvises til artikel 21, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol. Det fremgår af de to sidstnævnte bestemmelser, at stævningen »i givet fald« eller »i påkommende tilfælde« skal ledsages af det aktstykke, der begæres kendt ugyldigt. Efter min opfattelse

14 – Artikel 168, stk. 2, i Domstolens procesreglement bestemmer bl.a., at artikel 122, stk. 1, i dette reglement finder anvendelse på appellen. Det fremgår af den sidstnævnte bestemmelse, at der »[m]ed stævningen [...] i givet fald [skal] indleveres de dokumenter, som er angivet i [...] artikel 21, stk. 2 [i statuten for Den Europæiske Unions Domstol]«. Statutens artikel 21, stk. 2, foreskriver, at stævningen »i påkommende tilfælde [ledsages] af det aktstykke, der begæres kendt ugyldigt«.

15 – Jf. artikel 112, stk. 2, i Domstolens procesreglement af 19.6.1991, der var gældende indtil den 31.10.2012.

skal udtrykket »i givet fald« eller »i påkommende tilfælde« imidlertid forstås således, at det ikke er nødvendigt, at det anfægtede aktstykke vedlægges stævningen, når Domstolen med lethed kan få adgang til dette aktstykke, hvilket som følge af den teknologiske udvikling altid er tilfældet med Rettens domme og kendelser.

28. Det følger heraf, at artikel 168, stk. 2, i Domstolens procesreglement ikke kræver, at den appellerede dom vedlægges appelskriftet, og at Kommissionens første formalitetsindsigelse derfor må forkastes.

2. Tilsidesættelse af artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions domstol samt af artikel 169 og 170 i Domstolens procesreglement

29. Kommissionen har for det andet anført, at appellen må afvises, fordi den ikke overholder de krav, der er fastsat i artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol samt i artikel 169 og 170 i Domstolens procesreglement. Før jeg vurderer disse indsigelser, vil jeg imidlertid undersøge Kommissionens indsigelse om, at den replik, som BA havde ret til at afgive for at tage stilling til disse indsigelser, må afvises i sin helhed.

a) Formaliteten med hensyn til replikken

30. Kommissionen har anført, at de argumenter, som BA har fremført i replikken som svar på selskabets formalitetsindsigelser, udgør et nyt anbringende, der er fremsat under sagens behandling, og at replikken på grund af denne kvalificering må afvises i sin helhed¹⁶. Kommissionen har således henvist til, at BA i appelskriftet har gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved ikke at drage de nødvendige retlige konsekvenser af tiltrædelsen af anbringendet om den ufravigelige procesforudsætning, der blev efterprøvet ex officio, hvorimod BA i replikken for første gang har anfægtet afslaget på selskabets anmodning, fremsat i retsmødet ved Retten, om, at den omtvistede afgørelse annulleres i sin helhed.

31. Det skal herved påpeges, at Retten opfordrede parterne til at tage stilling til det anbringende, som den havde til hensigt at efterprøve ex officio, under retsforhandlingerne og den kontradiktion, der krævedes i forbindelse med dette anbringende.

32. Det fremgår af den appellerede doms præmis 90, at BA i retsmødet som led i sin argumentation vedrørende dette anbringende udtrykkeligt gjorde gældende, at Retten kunne annullere den omtvistede afgørelse i sin helhed.

33. I den samme præmis i den appellerede dom forkastede Retten udtrykkeligt denne anmodning fra BA, som den i det væsentlige behandlede som en »implicit« (hvilket er Rettens ord) anmodning om at ændre selskabets påstande. Retten annullerede derefter den omtvistede afgørelse delvist inden for rammerne af de påstande, som BA havde angivet i stævningen.

34. I appelskriftet har BA gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved at fastslå, at den i det foreliggende tilfælde var bundet af princippet ne ultra petita. BA antager, at retsinstansen har beføjelse til at drage de nødvendige retlige konsekvenser af tiltrædelsen af et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning, som den efterprøver ex officio, hvilket i det foreliggende tilfælde indebærer, at

¹⁶ – Artikel 190, stk. 1, og artikel 127, stk. 1, i Domstolens procesreglement.

den omtvistede afgørelse annulleres helt. BA mener, at retsinstansen kan udøve en sådan beføjelse frit, uafhængigt af parternes påstande, hvilket betyder, at den i det foreliggende tilfælde kunne have annulleret hele den omtvistede afgørelse, uden at det havde været nødvendigt at fremsætte en anmodning om ændring af påstandene¹⁷.

35. Efter BA's opfattelse burde Retten under alle omstændigheder have annulleret den omtvistede afgørelse i sin helhed, når den tiltrådte det anbringende, som den havde efterprøvet ex officio. Det følger derfor logisk af denne antagelse, at ræsonnementet i den appellerede doms præmis 90, hvori Retten forkastede selskabets anmodning om annulation af hele den omtvistede afgørelse, var fejlagtig.

36. På denne baggrund kan Kommissionen ikke med rette gøre gældende, at BA har fremsat et nyt anbringende i forhold til det, der er angivet i appelskriftet, vedrørende en retlig fejl i forbindelse med anvendelsen af princippet ne ultra petita, fordi BA i replikken har angivet, at appellen vedrører afslaget på denne anmodning. Efter min opfattelse må formalitetsindsigelsen i replikken derfor forkastes.

b) Appellens overensstemmelse med artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol

37. Kommissionen har for det første anført, at appellen ikke stemmer overens med artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, eftersom BA ikke opfyldte kravet i denne bestemmelse om, at selskabet ikke havde fået medhold. Retten tog således de påstande, som BA havde nedlagt i stævningen, til følge, og selskabet fik fuldt medhold i første instans.

38. BA har heroverfor anført, at selskabet ikke fik medhold. I retsmødet gjorde selskabet således i forbindelse med sin argumentation vedrørende det anbringende, som Retten efterprøvede ex officio, gældende, at den omtvistede afgørelse burde annulleres helt, og Retten forkastede denne anmodning i den appellerede dom. Den fortolkning af de processuelle regler, som Kommissionen går ind for, vil medføre, at en part, som berøres af en dom afsagt af Retten på grundlag af et anbringende, der er rejst ex officio, mister muligheden for at opnå en effektiv domstolsbeskyttelse ved Domstolen.

39. Jeg vil indledningsvis fremhæve, at det fremgår af artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, at »[a]ppel [til Domstolen] kan iværksættes af enhver part, som helt eller delvis ikke har fået medhold. [...]«.

40. Det skal imidlertid påpeges, at der er en sproglig forskel mellem den franske sprogversion af statuttens artikel 56, stk. 2, og versionen på engelsk, som er processproget i den foreliggende sag. Ifølge den franske sprogversion er det således en betingelse for, at en sagsøger kan iværksætte appel, at den pågældende er »succombé en ses conclusions« (ikke har fået medhold i sine påstande), hvorimod det i den engelske sprogversion kræves, at sagsøgeren har været »unsuccessful [...] in its submissions«. I den franske sprogversion anvendes udtrykket »conclusions« (påstande), som svarer til det udtryk, der er anvendt i artikel 168, stk. 1, litra d), i artikel 169, stk. 1, og i artikel 170, stk. 1, i Domstolens procesreglement, mens der i den engelske sprogversion til gengæld anvendes udtrykket »submissions«, som ikke svarer til udtrykket »form of order« anvendt i de nævnte bestemmelser, og

17 – Jf. punkt 72-75 i dette forslag til afgørelse.

som både kan omfatte påstandene (petitum) og de retlige argumenter, der fremføres for Retten. Der findes også forskelle i andre sprogversioner af artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, og i nogle af dem henvises der således ikke til et begreb, som svarer til det franske udtryk »conclusions« i Domstolens procesreglement¹⁸.

41. Da ingen af disse sprogversioner under disse omstændigheder kan tillægges større betydning end de øvrige, skal artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol fortolkes på baggrund af den almindelige opbygning af og formålet med bestemmelserne vedrørende appel¹⁹.

42. Det skal navnlig efterprøves, om begrebet »ikke få medhold« i denne bestemmelse kun kan forstås således, at der henvises til de påstande, der er formuleret i den oprindelige stævning eller i hvert fald i en formel anmodning om ændring af påstande.

43. Det skal herved indledningsvis fremhæves, at parternes påstande ifølge Domstolens praksis skal opfylde højere krav om klarhed²⁰ og i princippet ikke kan ændres²¹. Denne principielle manglende adgang til at ændre påstandene er snævert forbundet med kravet om overholdelse af søgsmålsfristerne²².

44. Det er imidlertid ikke helt umuligt at ændre påstandene. Der findes visse undtagelser, men de er meget begrænsede.

45. Domstolen har således undertiden tilladt, at påstandene i stævningen ændres under sagens behandling, såfremt denne ændring støttes på retlige eller faktiske omstændigheder, som er kommet frem under den skriftlige forhandling²³. Det er endvidere blevet muligt at ændre påstandene – i medfør af artikel 86 i Rettens nye procesreglement, som har kodificeret den retspraksis, som allerede forelå²⁴ – når den retsakt, der påstås annulleret, bliver erstattet af eller ændret ved en anden retsakt

18 – Det kan eksempelvis og på ikke-udtømmende vis nævnes, at der i visse sprogversioner i lighed med den franske er sproglig overensstemmelse mellem artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol og de relevante bestemmelser i Domstolens procesreglement. Der anvendes således det samme udtryk i disse bestemmelser, nemlig »Anträgen« på tysk, »conclusioni« på italiensk, »pretensiones« på spansk, »nōue« på estisk og »prasijumi« på lettisk. I andre sprogversioner er der imidlertid ikke en sådan sproglig overensstemmelse, og statuttens artikel 56, stk. 2, indeholder ikke nogen udtrykkelig henvisning til det udtryk, der svarer til det franske udtryk »conclusions« i procesreglementet. I oversættelsen af begrebet »manglende medhold« henvises der således ikke til »conclusies« i den nederlandske sprogversion af statuttens artikel 56, stk. 2, i den danske henvises der ikke til »påstande«, i den græske henvises der ikke til »αρθματα«, i den svenske henvises der ikke til »yrkanden«, og i den portugisiske henvises der ikke til »pedidos«.

19 – Jf. i denne retning dom af 25.3.2010, Helmut Müller (C-451/08, EU:C:2010:168, præmis 38 og den deri nævnte retspraksis).

20 – Efter fast retspraksis skal påstandene i stævningen være utvetydigt formuleret for at undgå, at Unionens retsinstanter træffer afgørelse ultra petita eller undlader at tage stilling til et klagepunkt. Jf. bl.a. dom af 26.1.2017, Mamoli Robinetteria mod Kommissionen (C-619/13 P, EU:C:2017:50, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis).

21 – Det fremgår således af fast retspraksis, at en part under sagens behandling i princippet ikke kan ændre søgsmålets genstand, og at prøvelsen af, om der er grundlag for søgsmålet, alene kan ske på grundlag af den i stævningen nedlagte påstand. Jf. bl.a. dom af 11.11.2010, Kommissionen mod Portugal (C-543/08, EU:C:2010:669, præmis 20 og den deri nævnte retspraksis). Jf. i denne retning også dom af 18.10.1979, GEMA mod Kommissionen (125/78, EU:C:1979:237, præmis 26).

22 – Jf. herved punkt 98 i dette forslag til afgørelse.

23 – Jf. dom af 3.3.1982, Alpha Steel mod Kommissionen (14/81, EU:C:1982:76, præmis 8), af 8.7.1965, Krawczynski mod Kommissionen (83/63, EU:C:1965:70, præmis 2), og af 14.7.1988, Stahlwerke Peine-Salzgitter mod Kommissionen (103/85, EU:C:1988:398, præmis 11). Hvis Domstolen afsiger en dom, kan det udgøre en ny omstændighed (jf. dom af 12.11.2014, Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen, C-580/12 P, EU:C:2014:2363, præmis 15-20).

24 – Domstolen har betragtet en retsakt, som blev vedtaget, efter at sagen var anlagt, og havde samme genstand som den anfægtede retsakt, som en ny omstændighed, der gjorde det muligt for sagsøgeren at tilpasse sine påstande og anbringender (jf. dom af 3.3.1982, Alpha Steel mod Kommissionen, 14/81, EU:C:1982:76, præmis 8, og af 14.7.1988, Stahlwerke Peine-Salzgitter mod Kommissionen, 103/85, EU:C:1988:398, præmis 11).

med samme genstand. I enkelte tilfælde har Domstolen desuden fastslået, at det er muligt at præcisere påstande under sagens behandling²⁵. Der stilles ganske vist meget strenge krav til klarheden og indholdet af den pågældende ændring af påstanden, og denne ændring skal foretages på formel vis²⁶, men det er alligevel muligt at foretage en sådan ændring i retsmødet²⁷.

46. Når en sagsøger indgiver en anmodning om en ændring af sine påstande, og Retten udtrykkeligt afslår denne anmodning i sin dom, kan denne sagsøger imidlertid ikke fratages muligheden for at anfægte lovligheden af dette afslag, alene fordi sagsøgeren har fået medhold i de oprindelige påstande, der var indeholdt i dennes stævning.

47. Det er således klart, at en sådan sagsøger ikke har fået medhold i sin anmodning om ændring af påstandene. Hvis Domstolen fastslår, at Retten ikke burde have afslået denne anmodning, vil denne sagsøger potentielt kunne opnå mere, end den pågældende opnåede ved at få medhold i sine oprindelige påstande. En sådan sagsøger skal derfor have mulighed for at anfægte lovligheden af afslaget på dennes anmodning om ændring af påstandene.

48. Spørgsmålet om, hvorvidt Retten med rette har forkastet en anmodning fra en part om at ændre påstandene, vedrører i øvrigt sagens realitet, uanset om Retten har afslået denne anmodning på grund af tilsidesættelse af formkrav.

49. Det følger efter min opfattelse heraf, at begrebet »manglende medhold« i artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol ikke alene kan begrænses til de påstande, der er formuleret i den oprindelige stævning, eller de påstande, der er ændret i overensstemmelse med formkravene. Det omfatter også tilfælde, hvor en part ikke får medhold i en anmodning, som er blevet fremsat for Retten under sagens behandling, og som Retten har taget stilling til i den appellerede dom.

50. En sådan fortolkning af statuttens artikel 56, stk. 2, synes i øvrigt at stemme overens med de forskellige sprogversioner af denne bestemmelse, hvoraf alle henviser til begrebet »manglende medhold«, men ikke nødvendigvis forbinder dette begreb med påstande, der er fremsat formelt i den oprindelige stævning²⁸.

51. Henset til, at Retten i den appellerede doms præmis 90 tog stilling til og forkastede BA's »implicitte« anmodning om annullation af den omtvistede afgørelse i sin helhed, må det således fastslås, at BA ikke har fået medhold på dette punkt som omhandlet i artikel 56, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol. Set i dette perspektiv kan appellen derfor antages til realitetsbehandling.

c) Appellens overensstemmelse med artikel 169, stk. 1, i Domstolens procesreglement

52. Kommissionen har dernæst anført, at appellen ikke stemmer overens med artikel 169, stk. 1, i Domstolens procesreglement, fordi den ikke går ud på at ophæve den appellerede doms konklusion, men at supplere denne konklusion, således at den delvise annullation, som BA havde nedlagt påstand om i første instans, og som Retten tog til følge, ændres til en fuldstændig annullation.

53. Det fremgår af artikel 169, stk. 1, i Domstolens procesreglement, at »[p]åstandene i appelskriftet skal gå ud på, at Rettens afgørelse, således som den fremgår af denne afgørelses konklusion, ophæves helt eller delvist«.

25 – I dom af 2.6.1976, Kampffmeyer m.fl. mod EØF (56/74-60/74, EU:C:1976:78, præmis 6-9), tillod Domstolen således, at der blev nedlagt påstande senere, med henblik på at fastlægge omfanget af den lidte skade.

26 – Jf. dom af 14.12.1962, Compagnie des hauts fourneaux de Chasse mod Den Høje Myndighed (33/59, EU:C:1962:43, s. 736), og af 14.12.1962, Meroni mod Den Høje Myndighed (46/59 og 47/59, EU:C:1962:44, s. 803). Jf. også den appellerede doms præmis 90.

27 – Jf. f.eks. dom af 12.11.2014, Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen (C-580/12 P, EU:C:2014:2363, præmis 15-20).

28 – Jf. punkt 40 i dette forslag til afgørelse og fodnote 18 hertil.

54. Denne bestemmelse vedrører påstandene i appelskriftet vedrørende appelsagen (mens procesreglementets artikel 170 vedrører påstandene for det tilfælde, at appellen tages til følge). Den vedrører navnlig det grundlæggende princip i appelsager, hvorefter appellen skal rettes mod den afgørelse fra Retten, der appelleres, og ikke alene kan sigte efter at ændre visse præmisser i denne afgørelse²⁹.

55. I det foreliggende tilfælde fremgår det af punkt 21 af dette forslag til afgørelse, at BA med hensyn til påstandene i appelsagen har nedlagt to påstande. Med den første påstand har BA anmodet om, at den appellerede dom ophæves, »for så vidt som den begrænser rækkevidden af annullationen af den omtvistede afgørelse til den påstand, som selskabet nedlagde i søgsmålet i første instans«. Med den anden påstand har BA anmodet om, at punkt 1 i den appellerede doms konklusion ophæves.

56. Med den første påstand har BA således anmodet om, at de præmisser i den appellerede dom, som danner grundlag for domskonklusionens punkt 1, hvorefter den omtvistede afgørelse kun annulleres delvist, ophæves. Rent konkret drejer det sig om dels Rettens afgørelse om, at den var bundet af princippet *ne ultra petita* i det foreliggende tilfælde, dels afgørelsen om at give afslag på den »implicitte« anmodning om ændring af påstandene, som BA angiveligt fremkom med i retsmødet³⁰. Det fremgår herved af Domstolens praksis, at præmisserne i den appellerede dom, som udgør det nødvendige grundlag for domskonklusionen, ikke kan adskilles fra denne³¹, og at dommens konklusion skal forstås på baggrund af disse præmisser³².

57. På denne baggrund har BA med sin anden påstand ligeledes anmodet om, at punkt 1 i den appellerede doms konklusion ophæves.

58. I denne forbindelse har Domstolen allerede fastslået, at den ganske vist har kompetence til at bedømme den retlige afgørelse, der er blevet truffet vedrørende de anbringender, som er blevet drøftet for Retten, men den må for ikke at fratage appellen en væsentlig del af dens betydning ligeledes have kompetence til at vurdere de retlige følger, som Retten har draget af en sådan afgørelse, som ligeledes udgør et retligt spørgsmål³³.

59. I appelskriftet har BA anfægtet rækkevidden af den annullation, som Retten traf afgørelse om som følge af tiltrædelsen af det anbringende, som den havde efterprøvet *ex officio*. BA har således anfægtet de retlige konsekvenser, som Retten drog af tiltrædelsen af dette anbringende.

60. Det følger af det ovenfor anførte, at Kommissionen i det foreliggende tilfælde ikke med rette kan gøre gældende, at BA's appel ikke går ud på at ophæve den appellerede doms konklusion som krævet i artikel 169, stk. 1, i Domstolens procesreglement.

29 – Jf. i denne retning dom af 15.11.2012, *Al-Aqsa mod Rådet og Nederlandene mod Al-Aqsa* (C-539/10 P og C-550/10 P, EU:C:2012:711, præmis 43-45).

30 – Disse afgørelser er indeholdt i henholdsvis præmis 87, 88, 90 og 91 i den appellerede dom. Der er i denne forbindelse klart, at den konstaterede begrundelsesmangel rejste tvivl om hele den omtvistede afgørelse (hvilket ses af den omstændighed, at Retten traf afgørelse om fuldstændig annullation i forhold til de andre luftfartsselskaber, der havde anfægtet den omtvistede afgørelse, på grundlag af den samme begrundelsesmangel, der var konstateret i forhold til BA), og at Retten derfor ville have annulleret afgørelsen i det hele, hvilket ville have ændret punkt 1 i den appellerede doms konklusion, hvis Retten ikke havde anset sig for bundet af princippet *ne ultra petita* og ikke havde givet afslag på BA's anmodning om ændring af påstandene.

31 – Jf. dom af 1.6.2006, P & O European Ferries (Vizcaya) og Diputación Foral de Vizcaya mod Kommissionen (C-442/03 P og C-471/03 P, EU:C:2006:356, præmis 44), og af 15.11.2012, *Al-Aqsa mod Rådet og Nederlandene mod Al-Aqsa* (C-539/10 P og C-550/10 P, EU:C:2012:711, præmis 49 og den deri nævnte retspraksis).

32 – Jf. i denne retning dom af 16.3.1978, *Bosch* (135/77, EU:C:1978:75, præmis 4), og af 26.4.1988, *Asteris m.fl. mod Kommissionen* (97/86, 99/86, 193/86 og 215/86, EU:C:1988:199, præmis 27).

33 – Dom af 11.12.2008, *Kommissionen mod Département du Loiret* (C-295/07 P, EU:C:2008:707, præmis 97 og 98).

d) Appellens overensstemmelse med artikel 170, stk. 1, i Domstolens procesreglement

61. Kommissionen har endelig anført, at appellen heller ikke stemmer overens med artikel 170, stk. 1, i Domstolens procesreglement. Denne artikel er til hinder for, at en appellat nedlægger påstande i appelsagen, som går ud over de påstande, der var nedlagt i første instans, og at der anmodes om en mere vidtrækkende foranstaltning end den, der blev anmodet om ved Retten. Den anmodning vedrørende annullationens rækkevidde, som BA fremkom med i retsmødet ved Retten (den appellerede doms præmis 90), kan ikke betragtes som en del af sagens genstand, som den forelå for Retten.

62. Artikel 170, stk. 1, i Domstolens procesreglement bestemmer, at »[p]åstandene i appelskriftet skal gå ud på, at der, såfremt appellen tages til følge, helt eller delvist gives medhold i de i første instans nedlagte påstande, idet nye påstande ikke kan nedlægges«, og at »[d]er [...] i appelskriftet [ikke må] foretages nogen ændring af sagens genstand, som den forelå for Retten«.

63. Indførelsen af en specifik artikel om påstande for det tilfælde, at appellen tages til følge, er et nyt element i den udgave af Domstolens procesreglement, der trådte i kraft den 1. november 2012. Denne bestemmelse vedrører de konsekvenser, som Domstolen bør drage, hvis appellanten får medhold i appellen. Den er af logiske årsager indsat efter artikel 169, stk. 1, i samme procesreglement og har til formål at undgå, at en appellat kan nedlægge påstande for Domstolen, som den pågældende ikke nedlagde for Retten³⁴.

64. I det foreliggende tilfælde er det den tredje påstand – hvormed BA har anmodet Domstolen om at annullere den omtvistede afgørelse i sin helhed – der er nedlagt for det tilfælde, at BA's appel tages til følge.

65. Det er nødvendigt at efterprøve, om denne anmodning skal kvalificeres som en »ny påstand«, og om den kan ændre sagens genstand som omhandlet i artikel 170, stk. 1, i Domstolens procesreglement.

66. Herved skal det for det første fremhæves, at den anmodning, der indgår i den tredje påstand, fuldstændigt svarer til den »implicitte« anmodning om ændring af påstandene, som Retten forkastede i den appellerede doms præmis 90. Den vedrører desuden et spørgsmål (spørgsmålet om, hvorvidt den omtvistede afgørelse skal annulleres helt som følge af tiltrædelsen af det anbringende, der efterprøves ex officio), der, som det fremgår af den appellerede doms præmis 90, blev drøftet for Retten i forbindelse med behandlingen af dette anbringende.

67. For det andet bemærkes, at hvis en appellat – som det fremgår af betragtningerne i punkt 58 og 59 i dette forslag til afgørelse – har beføjelse til at anfægte de retlige konsekvenser, som Retten har draget af tiltrædelsen af et anbringende (i dette tilfælde det anbringende, der blev efterprøvet ex officio), må en sådan appellat logisk set have ret til, såfremt appellen tages til følge, at anmode Domstolen om selv at drage de konsekvenser, der uden videre følger af tiltrædelsen af dette anbringende.

68. Der er i denne forbindelse ingen tvivl om, at den omtvistede afgørelse skal annulleres i sin helhed, hvis Domstolen tager BA's appel til følge og finder, at Retten begik den retlige fejl, som selskabet har foreholdt den³⁵.

34 – F.eks. en ny påstand om skadeserstatning (jf. f.eks. dom af 18.3.1993, Parlamentet mod Frederiksen, C-35/92 P, EU:C:1993:104, præmis 34-36) eller en påstand om annullation af andre retsakter end den, der anfægtes (jf. f.eks. dom af 6.3.2001, Connolly mod Kommissionen, C-273/99 P, EU:C:2001:126, præmis 18-20).

35 – Jf. fodnote 30 til dette forslag til afgørelse.

69. Hvis den omtvistede afgørelse annulleres helt i det foreliggende tilfælde, er det derfor blot en nødvendig retlig konsekvens af den eventuelle tiltrædelse af BA's påstande i appelsagen (der er nævnt i punkt 21 og 55 i dette forslag til afgørelse) og dermed af en eventuel ophævelse af den appellerede dom.

70. På denne baggrund og i lyset af de meget specielle omstændigheder, der kendetegner den foreliggende sag, mener jeg ikke, at artikel 170, stk. 1, i Domstolens procesreglement er til hinder for, at appellen antages til realitetsbehandling.

71. Det følger heraf, at BA's appel efter min opfattelse kan antages til realitetsbehandling.

B. Det første anbringende om en retlig fejl som følge af fejlagtig anvendelse af princippet ne ultra petita

1. Kort sammenfatning af parternes argumenter

72. Med det første anbringende har BA anført, at Retten begik en retlig fejl ved at anse sig for bundet af princippet ne ultra petita, da den af egen drift fastslog, at der forelå væsentlige mangler vedrørende en ufravigelig procesforudsætning, som berørte den omtvistede afgørelse i dens helhed.

73. Når Unionens retsinstanser undersøger en ufravigelig procesforudsætning ex officio, finder de inter partes-begrænsninger, der er knyttet til princippet ne ultra petita, efter BA's opfattelse ikke længere anvendelse. I et sådant tilfælde bør retsinstansen have kompetence til at udforme domskonklusionen, som den finder passende, og den bør ikke lade sig begrænse i udøvelsen af denne kompetence af de påstande, som en part har nedlagt.

74. Hvis Unionens retsinstanser i en sag, der vedrører en ufravigelig procesforudsætning, har frihed til at afvige fra de anbringender, som parterne har gjort gældende, indebærer det efter BA's opfattelse, at de også har frihed til at afvige fra parternes påstande. Det er den eneste måde, hvorpå de kan udforme passende konklusioner i deres domme og afhjælpe de overtrædelser af ufravigelige procesforudsætninger, som de har konstateret, på en effektiv måde.

75. Konsekvenserne af, at Retten påkender anbringender om ufravigelige procesforudsætninger ex officio, kan ikke afhænge af sagsparternes individuelle interesser. De kan heller ikke afhænge af, om parterne eventuelt ændrer deres påstande under retsforhandlingerne. En sådan løsning ville også svare til at overdrage ansvaret for ufravigelige procesforudsætninger til parterne.

76. Da Retten i den appellerede dom tog hensyn til efterfølgende nationale erstatningssager, opstillede den en vilkårlig sondring mellem situationen for BA (som kun opnåede en delvis annulation af den omtvistede afgørelse) og situationen for de andre luftfartsselskaber, der også havde anfægtet denne afgørelse (og som opnåede en fuldstændig annulation af denne afgørelse), selv om alle sagsøgerne befandt sig i den samme situation i forhold til den væsentlige begrundelsesmangel, som Retten havde fastslået ex officio.

77. Endelig giver Rettens tilgang anledning til bekymring hvad angår retsplejen, eftersom den tilskynder sagsøgere til uden begrundelse systematisk at formulere deres påstande bredt for at kunne opnå en mere omfattende annulation, såfremt Unionens retsinstanser måtte efterprøve et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning ex officio.

78. Kommissionen har bestridt BA's argumenter. Den mener især, at BA's synspunkt strider mod de principper, der er opstillet i retspraksis i forlængelse af dommen i sagen Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl. (herefter »AssiDomän-dommen«)³⁶. Forskellen mellem AssiDomän-sagen og den foreliggende sag er kun en gradsforskel. I AssiDomän-sagen havde en række adressater for en afgørelse fra Kommissionen undladt at anfægte denne afgørelse, og i den foreliggende sag havde BA kun anfægtet visse aspekter af den omtvistede afgørelse over for Retten.

2. Analyse

79. Begik Retten en retlig fejl ved at fastslå, at den var bundet af princippet *ne ultra petita* i det foreliggende tilfælde? Kunne eller skulle den drage alle de retlige konsekvenser af den begrundelsesmangel, som stred mod en ufravigelig procesforudsætning, som blev efterprøvet *ex officio*, og som berørte hele den omtvistede afgørelse, og annullere denne afgørelse fuldstændig til trods for BA's påstande, der kun sigtede mod en delvis annullation?

80. Som jeg har fremhævet i punkt 5 og 6 i dette forslag til afgørelse, viser disse spørgsmål spændingerne mellem forskellige og undertiden modstridende retlige krav. Svaret på disse spørgsmål beror derfor på forholdet mellem disse krav og på afvejningen af de principper, der ligger til grund for dem.

81. Jeg vil under disse omstændigheder tage udgangspunkt i en analyse af omfanget af og begrundelsen for disse principper og krav, hvorefter jeg vil foreslå, hvordan de nævnte spørgsmål kan besvares.

*a) Princippet *ne ultra petita*, der følger af dispositionsprincippet*

82. Jeg vil først beskrive princippet *ne ultra petita*, der efter Rettens opfattelse begrænser dens annullationsbeføjelse i det foreliggende tilfælde.

83. Med afsæt i sentensen »*ne eat iudex ultra petita partium*« (domstolen må ikke udtale sig om spørgsmål, der ligger uden for parternes påstande) er princippet *ne ultra petita* til hinder for, at en retsinstans, der skal træffe afgørelse i et annullationssøgsmål, går ud over parternes påstande³⁷. Efter fast retspraksis kan en annullation ikke gå ud over sagsøgerens påstande, da Unionens retsinstanser ikke kan træffe afgørelse *ultra petita*³⁸.

84. Princippet *ne ultra petita* følger af dispositionsprincippet, som er et ledende princip i legalitetsprøvelser ved Unionens retsinstanser. Ifølge dispositionsprincippet er det parterne, der anlægger sagen og bestemmer sagsgenstanden, og retsinstansen skal derfor udtale sig om alt det, som den er blevet anmodet om, og kun om det, som den er blevet anmodet om (dvs. *ne ultra petita*)³⁹.

36 – Dom af 14.9.1999, Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl. (C-310/97 P, EU:C:1999:407).

37 – Jf. generaladvokat Jääskinens forslag til afgørelse, Galp Energía España m.fl. mod Kommissionen (C-603/13 P, EU:C:2015:482, punkt 35).

38 – Jf. blandt mange andre dom af 19.1.2006, Comunità montana della Valnerina mod Kommissionen (C-240/03 P, EU:C:2006:44, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis).

39 – Jf. herved generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse Kommissionen mod Alrosa (C-441/07 P, EU:C:2009:555, punkt 146), og generaladvokat Wahls forslag til afgørelse Total mod Kommissionen (C-597/13 P, EU:C:2015:207, punkt 58 og 59). Dispositionsprincippet kommer til udtryk i forskellige regler om retsforhandlingerne for Unionens retsinstanser og navnlig i artikel 21 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, artikel 120, litra c), i Domstolens procesreglement og artikel 76, litra d), i Rettens procesreglement, hvorefter Unionens retsinstanser forelægges en stævning, der bl.a. skal indeholde søgsmålets genstand, påstandene og en kortfattet fremstilling af de anbringender, der gøres gældende.

85. Dispositionsprincippet og det heraf følgende princip ne ultra petita betragtes i almindelighed som et udtryk for partsautonomien. Spørgsmålet om, hvorvidt og i hvilket omfang en person gør sine rettigheder gældende over for en domstol, afhænger således i sidste ende af den pågældendes egen vilje. Denne anskuelse gælder dog især for civile procedurer⁴⁰.

86. I offentlige procedurer har dispositionsprincippet og princippet ne ultra petita - og de heraf følgende begrænsninger af retsinstitansens beføjelse - imidlertid en anden rækkevidde⁴¹. Disse principper skal nærmere bestemt ses på baggrund af, at man i EU-retten har valgt kun at foretage legalitetsprøvelse, hvis der er anlagt en sag.

87. Det fremgår således af artikel 263, stk. 2-4, TEUF, at Unionens retsinstitanser kun har kompetence til at prøve lovligheden af retsakter udstedt af Unionens institutioner, organer, kontorer eller agenturer, hvis – og i det omfang – de har modtaget en klage fra et af de retssubjekter, der er bemyndiget til at indgive klager i henhold til disse bestemmelser.

88. Hvis der ikke er indgivet en sådan klage, har Unionens retsinstitanser ikke kompetence til ex officio at efterprøve lovligheden af retsakter, der er udstedt af Unionens institutioner, organer, kontorer eller agenturer⁴².

89. Unionens retsinstitansers beføjelse til at prøve lovligheden af EU-institutionernes aktiviteter afhænger med andre ord af, om et af de retssubjekter, der er nævnt i artikel 263 TEUF, har anlagt et annulationssøgsmål, og af dette søgsmåls rækkevidde. Hvis der ikke er anlagt et sådant søgsmål ved retsinstitansen, kan den ikke trænge ind på de aktivitetsområder, der tilhører Unionens andre institutioner, organer, kontorer eller agenturer, og rejse tvivl om lovligheden af de retsakter, som de har udstedt⁴³.

90. Set i dette perspektiv er de begrænsninger af Unionens retsinstitansers beføjelser, der følger af princippet ne ultra petita som udtryk for dispositionsprincippet, ikke kun forbundet med partsautonomien, men også med princippet om magtadskillelse, som kendetegner alle retsstaters funktion, og som i EU-sammenhæng afspejles i princippet om den institutionelle ligevægt, der forudsætter, at hver enkelt institution udøver sine beføjelser under hensyntagen til de øvrige institutioners beføjelser⁴⁴.

91. Hvad angår princippet ne ultra petita skal det også påpeges, at dette princip, som det ses af navnet (ne ultra *petita*), vedrører petitum, dvs. de krav, parterne har fremsat i deres påstande. Nogle gange henviser Domstolen imidlertid også til dette princip i forbindelse med de anbringender, som parterne har fremsat til støtte for deres påstande. Den har konkret gjort det i forbindelse med forbuddet mod, at Unionens retsinstitanser undersøger anbringender, som parterne ikke har gjort gældende, dog (netop) med undtagelse af anbringender, som de kan eller endog skal påkende ex officio⁴⁵.

40 – Jf. herved generaladvokat Ruiz-Jarabo Colomers forslag til afgørelse Vedral mod KHIM (C-106/03 P, EU:C:2004:457, punkt 28). Jf. også dom af 14.12.1995, van Schijndel og van Veen (C-430/93 og C-431/93, EU:C:1995:441, præmis 20 og 21). Det er også blevet påpeget, at dispositionsprincippet har til formål at beskytte retten til forsvar og sikre en hensigtsmæssig sagsbehandling, navnlig ved at forsinkelser som følge af stillingtagen til nye anbringender undgås (jf. generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse Duarte Hueros, C-32/12, EU:C:2013:128, punkt 32 og den deri nævnte retspraksis).

41 – Det er tidligere blevet bemærket, at dispositionsprincippet og reglen ne ultra petita kan have en anden rækkevidde i civile procedurer end i offentlige procedurer. Jf. herved generaladvokat Jääskinen's forslag til afgørelse Galp Energía España m.fl. mod Kommissionen (C-603/13 P, EU:C:2015:482, punkt 36).

42 – Unionens retsinstitanser kan ligeledes prøve lovligheden af en EU-retsakt i forbindelse med en præjudiciel forelæggelse vedrørende gyldigheden eller en ulovlighedsindsigelse. De kan under ingen omstændigheder indlede disse procedurer af egen drift.

43 – I overensstemmelse med denne tilgang fremgår det af retspraksis, at der i princippet gælder en formodning om, at EU-retsakter er lovlige, og de afføder derfor retsvirkninger, selv om de er behæftet med mangler, så længe de ikke er blevet annulleret under et annulationssøgsmål, trukket tilbage eller erklæret ugyldige som følge af en præjudiciel forelæggelse eller en ulovlighedsindsigelse. Jf. bl.a. dom af 6.10.2015, Schrems (C-362/14, EU:C:2015:650, præmis 52 og den deri nævnte retspraksis).

44 – Jf. artikel 13, stk. 2, TEU. Jf. også dom af 28.7.2016, Rådet mod Kommissionen (C-660/13, EU:C:2016:616, præmis 32 og den deri nævnte retspraksis).

45 – Jf. dom af 10.12.2013, Kommissionen mod Irland m.fl. (C-272/12 P, EU:C:2013:812, præmis 27 og 28 samt den deri nævnte retspraksis).

92. En påkendelse *ex officio* af et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning kan på denne baggrund betragtes som en undtagelse fra princippet *ne ultra petita* i bred forstand (dvs. hvor der ikke kun er tale om *petitum*, men også om de anbringender, der er fremsat til støtte herfor). Beføjelsen til at påkende disse anbringender *ex officio* indebærer dog ikke nødvendigvis, at Unionens retsinstanser kan træffe en afgørelse, der går ud over parternes påstande, når de udøver denne beføjelse. Der er reelt tale om to forskellige spørgsmål⁴⁶.

b) Overholdelse af søgsmålsfristen som en ufravigelig procesforudsætning

93. Muligheden for, at et af de retssubjekter, der er nævnt i artikel 263 TEUF, forelægger Unionens retsinstanser en anmodning om prøvelse af en EU-retsakts lovlighed, er underlagt en tidsmæssig begrænsning: Klagen skal indgives inden udløbet af den frist, der er fastsat i artikel 263, stk. 6, TEUF.

94. Det fremgår herved af Domstolens praksis, at en afgørelse, der ikke anfægtes af adressaten inden for den frist, der er fastsat i denne bestemmelse, bliver endelig i forhold til denne⁴⁷.

95. Domstolen har også bemærket, at denne frist og konsekvensen af dens udløb, dvs. at afgørelsen får endelig karakter, har til formål at beskytte samfundsmæssige interesser, og at denne frist følgelig er en ufravigelig procesforudsætning, som derfor ikke er undergivet hverken parternes eller retsinstansernes rådighed, hvorfor Unionens retsinstanser *ex officio* skal efterprøve deres overholdelse⁴⁸.

96. Denne praksis støttes navnlig på den betragtning, at søgsmålsfristerne skal værne om retssikkerheden, således at det undgås, at EU-retsakter, der afføder retsvirkninger, kan anfægtes i ubegrænset tid, samt på retsplejehensyn og procesøkonomiske hensyn⁴⁹.

97. De principper, der opstilles i denne retspraksis, finder imidlertid ikke kun anvendelse i sager, hvor der er nedlagt påstand om fuldstændig annullation af en retsakt, men gælder også, når der er nedlagt påstand om delvis annullation. Når der anlægges sag med påstand om delvis annullation af en retsakt, bliver de dele af retsakten, som kan adskilles⁵⁰, og som ikke er blevet anfægtet inden søgsmålsfristens udløb, således endelige, navnlig i forhold til dens adressater.

98. Som jeg har anført i punkt 43 i dette forslag til afgørelse, har de ufravigelige procesforudsætninger vedrørende overholdelse af søgsmålsfristen desuden dannet grundlag for, at det principielt ikke er muligt at ændre parternes påstande i annullationssøgsmål. Det er udløbet af denne frist, der i princippet medfører, at påstandene får deres endelige form, og dermed at sagens genstand fastlægges endegyldigt. Hvis en sagsøger får mulighed for at udvide rækkevidden af sine påstande efter søgsmålsfristens udløb, vil det reelt svare til at lade sagsøgeren omgå denne frist og nedlægge påstand om annullation af en anden retsakt (eller en anden del af en retsakt), selv om fristen for at anfægte dens lovlighed er udløbet, og denne retsakt (eller denne del af retsakten) er blevet endelig i forhold til den pågældende⁵¹.

46 – Jf. herved generaladvokat Ruiz-Jarabo Colomers forslag til afgørelse *Salzgitter mod Kommissionen* (C-210/98 P, EU:C:2000:172, punkt 150).

47 – Dom af 14.9.1999, *Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl.* (C-310/97 P, EU:C:1999:407, præmis 57 og den deri nævnte retspraksis).

48 – Jf. blandt mange andre dom af 8.11.2012, *Evropaiki Dynamiki mod Kommissionen* (C-469/11 P, EU:C:2012:705, præmis 50 og den deri nævnte retspraksis).

49 – Dom af 14.9.1999, *Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl.* (C-310/97 P, EU:C:1999:407, præmis 61).

50 – Delvis annullation for så vidt angår dele af en retsakt, der ikke kan adskilles fra den øvrige retsakt, er ikke mulig. Hvis der nedlægges påstand herom, må denne påstand derfor afvises. Jf. dom af 24.5.2005, *Frankrig mod Parlamentet og Rådet* (C-244/03, EU:C:2005:299, præmis 20 og 21).

51 – I det foreliggende tilfælde kan disse principper imidlertid ikke rejse tvivl om formaliteten med hensyn til BA's påstande for det tilfælde, at appellen tages til følge, som svarer til den anmodning om ændring af påstandene, som Retten udtrykkeligt forkastede i den appellerede dom, og som er en nødvendig retlig konsekvens af den eventuelle tiltrædelse af appellen (jf. punkt 66-70 i dette forslag til afgørelse).

99. Det skal endelig påpeges, at Domstolen på grund af de retssikkerhedshensyn, der ligger til grund for reglerne om procesfrister, har anvendt disse regler særdeles restriktivt og kun har tilladt fravigelser under ganske særlige omstændigheder⁵².

c) Det krav om at sikre lovlighed, der ligger til grund for at påkende anbringender om ufravigelige procesforudsætninger ex officio

100. Kravet om at sikre lovlighed indebærer, at Unionens retsinstanser, når de varetager deres grundlæggende opgave med at sikre, at EU-retten overholdes, i henhold til artikel 19 TEU, ikke blot spiller en passiv rolle, da de i så fald kunne være nødt til at basere deres afgørelser på fejlagtige retlige betragtninger. Ifølge visse processuelle regler og retspraksis har de derfor kompetence til ex officio at efterprøve retlige anbringender, som kvalificeres som anbringende vedrørende ufravigelige procesforudsætninger, og som gør det muligt for dem at gå ud over de anbringender og argumenter, som parterne har gjort gældende. Der er konkret tale om spørgsmål om retsforhandlingerne for Unionens retsinstanser⁵³ og spørgsmål om den anfægtede retsakts lovlighed⁵⁴.

101. Det påhviler generelt Unionens retsinstanser at efterprøve tilsidesættelser af EU-retlige regler ex officio, når disse regler er så vigtige, at de kan anses for ufravigelige procesforudsætninger, og at det er begrundet at iværksætte sanktioner ex officio. Når det fastslås, at en sådan regel er tilsidesat, er det således uvæsentligt, om denne retsakt også er behæftet med de mangler, som sagsøgeren har påberåbt sig til støtte for sin påstand om annullation, da hensynet til Unionens retsorden indebærer eller endog kræver, at den retsinstans, der udfører legalitetskontrollen, fastslår, at den pågældende retsakt er behæftet med en mangel, som under alle omstændigheder medfører, at den annulleres⁵⁵.

102. Domstolen har aldrig givet en nøjagtig definition af begrebet anbringende om en ufravigelig procesforudsætning eller generelt angivet, hvilke kriterier der kan anvendes ved afgørelsen af, om et anbringende vedrører en ufravigelig procesforudsætning eller ej. Der kan imidlertid udledes visse oplysninger af retspraksis, som gør det muligt at afdække disse kriterier ret præcist for så vidt angår Unionens retsorden.

103. Som jeg har haft lejlighed til at fremhæve flere gange tidligere⁵⁶, er jeg enig i den tilgang, som generaladvokat Jacobs præsenterede i sit forslag til afgørelse *Salzgitter mod Kommissionen* (C-210/98 P, EU:C:2000:172)⁵⁷. Jeg mener således, at et anbringende vedrører en ufravigelig procesforudsætning, når den tilsidesatte regel dels tjener til opfyldelse af et grundlæggende mål eller en grundlæggende værdi i Unionens retsorden og spiller en afgørende rolle for opnåelsen af dette mål eller denne værdi, dels er blevet fastsat i tredjemands interesse eller i offentlighedens almindelige interesse og ikke kun i de direkte berørte personers interesse.

52 – Herunder omstændigheder, der ikke kunne forudses, eller force majeure, jf. artikel 45, stk. 2, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol. Jf. herved blandt mange andre kendelse af 12.7.2016, *Vichy Catalán mod EUIPO* (C-399/15 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2016:546, præmis 23 og den deri nævnte retspraksis).

53 – Ifølge artikel 53, stk. 2, i Domstolens procesreglement kan den således af egen drift fastslå, at det er åbenbart, at den ikke har kompetence, eller at sagen må afvises (jf. også procesreglementets artikel 181). Ifølge artikel 150 i det samme procesreglement kan den træffe afgørelse om ufravigelige procesforudsætninger af egen drift.

54 – Det fremgår således af Domstolens praksis, at Unionens retsinstanser af egen drift kan fastslå, at udstederen af en retsakt savner kompetence (jf. dom af 13.7.2000, *Salzgitter mod Kommissionen*, C-210/98 P, EU:C:2000:397, præmis 56), at en væsentlig formforskrift er blevet tilsidesat, dvs. at der foreligger mangler, som berører retsakts udformning eller den valgte procedure og skader tredjeparters eller retsakts adressaters rettigheder, eller som kan påvirke indholdet af den pågældende retsakt, herunder manglende forskriftsmæssig bekræftelse (dom af 6.4.2000, *Kommissionen mod Solvay*, C-287/95 P og C-288/95 P, EU:C:2000:189, præmis 55), manglende meddelelse (dom af 8.7.1999, *Hoechst mod Kommissionen*, C-227/92 P, EU:C:1999:360, præmis 72) og manglende begrundelse af retsakten (jf. blandt mange andre dom af 2.12.2009, *Kommissionen mod Irland m.fl.*, C-89/08 P, EU:C:2009:742, præmis 34 og 35).

55 – Jf. generaladvokat Bots forslag til afgørelse *Kommissionen mod Irland m.fl.* (C-89/08 P, EU:C:2009:298, punkt 64). Det skal påpeges, at generaladvokat Bot kort forinden i samme forslag til afgørelse havde præciseret, at Unionens retsinstanser »ikke kan gå ud over påstande, der er nedlagt af parterne«, da tvisten fastlægges og afgrænses af parterne (punkt 59).

56 – Jf. mit forslag til afgørelse *Bensada Benallal* (C-161/15, EU:C:2016:3, punkt 67 ff. og den deri nævnte retspraksis).

57 – Jf. punkt 141 og 142.

104. Der er således tale om et legalitetskrav, som kan betegnes som »forstærket«, eftersom det vedrører beskyttelsen af »ufravigelige procesforudsætninger«, dvs. beskyttelsen af grundlæggende værdier i Unionens retsorden i tredjemands interesse eller i offentlighedens almindelige interesse, hvilket begrundes Unionens retsinstitutters beføjelse/forpligtelse til at påkende anbringender om ufravigelige procesforudsætninger ex officio, selv om de går ud over de anbringender, som parterne har gjort gældende til støtte for deres påstande.

d) Omfanget af Unionens retsinstitutters annullationsbeføjelse, når de efterprøver et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning ex officio

105. Kan et sådant »forstærket« legalitetskrav, som vedrører beskyttelsen af ufravigelige procesforudsætninger, og som danner grundlag for Unionens retsinstitutters beføjelse til at efterprøve et retligt anbringende ex officio, også begrunde, at dens annullationsbeføjelse udvides, således at den går ud over sagsøgerens påstande? Indebærer dette krav, at Unionens retsinstitutter kan efterprøve dele af en afgørelse, der ikke er blevet anfægtet og derfor er blevet endelige i forhold til sagsøgeren?

106. Svaret på disse spørgsmål afhænger i sidste ende af, hvilke af de ovenfor beskrevne krav der bør lægges størst vægt på.

107. I denne forbindelse mener jeg, at Domstolen i det væsentlige har tre muligheder at vælge imellem, hvoraf det – af nedenstående grunde – kun er den tredje, der virker overbevisende.

108. Den første mulighed går ud på at følge BA's ræsonnement og lægge størst vægt på det »forstærkede« legalitetskrav, hvilket betyder, at Unionens retsinstitutter kan gå ud over parternes påstande, når de efterprøver et anbringende vedrørende en ufravigelig procesforudsætning. Der er unægtelig en vis logik i denne tilgang. Hvis den tilsidesatte regel er så vigtig, at den anses for en ufravigelig procesforudsætning og kan påkendes ex officio, skal retsinstituttet således have mulighed for at afhjælpe det ulovlige forhold, der følger af dens tilsidesættelse, uanset hvilke påstande parterne har nedlagt. Denne tilgang stemmer overens med retsinstituttets beføjelse til at påkende anbringender om ufravigelige procesforudsætninger ex officio, der som nævnt i punkt 91 og 92 i dette forslag til afgørelse udgør en undtagelse fra princippet ne ultra petita i bred forstand. Selv om denne tilgang i et vist omfang kan støttes på retspraksis, er der tale om en implicit, isoleret og ældre retspraksis, der tilsyneladende kun omfatter personalesager⁵⁸.

109. En anden mulighed vil være at gøre det muligt for parterne at tilpasse rækkevidden af deres påstande i lyset af det anbringende, som Unionens retsinstitutter har til hensigt at påkende ex officio, når de tager stilling til dette anbringende (hvilket er nødvendigt for at overholde kontradiktionsprincippet⁵⁹).

110. Den tredje mulighed – den mulighed, som Retten valgte, og som Kommissionen har tilsluttet sig, og som jeg også foretrækker – går ud på at lægge størst vægt på de krav, der er forbundet med princippet ne ultra petita og retssikkerheden (i forhold til overholdelsen af søgsmålsfristen), og at begrænse Unionens retsinstitutters annullationsbeføjelse til at omfatte parternes påstande.

111. I denne forbindelse mener jeg, at følgende betragtninger vil være relevante.

58 – I dommen i en personalesag har Domstolen med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt et søgsmål vedrørende delvis annullation kunne antages til realitetsbehandling, fastslået, at »Domstolen [...] [såfremt den ophævede retsakten i dens helhed, ville [...] træffe afgørelse ultra petita, uden at det anbringende, som gøres gældende mod den anfægtede afgørelse, angår ufravigelige procesforudsætninger« (dom af 28.6.1972, Jamet mod Kommissionen, 37/71, EU:C:1972:57, præmis 12). På grundlag af denne dom har generaladvokat i sit forslag til afgørelse TWD mod Kommissionen (C-355/95 P, EU:C:1996:483, punkt 24) anført, at hvis Domstolen i denne sag ex officio havde undersøgt et anbringende vedrørende en ufravigelig procesforudsætning om de omtvistede beslutningers manglende begrundelse, havde den kunnet annullere dem, selv om den herved gik ud over sagsøgerens påstand om delvis annullation.

59 – Dom af 2.12.2009, Kommissionen mod Irland m.fl. (C-89/08 P, EU:C:2009:742, præmis 50-62).

112. For det første bør der ses nærmere på AssiDomän-sagen, hvis relevans parterne har drøftet. I dommen i denne sag, der også vedrørte lovligheden af en beslutning om konkurrencebegrænsende karteller, fandt Domstolen, at den omstændighed, at en beslutning er blevet annulleret ved en dom i forhold til en sagsøger, ikke påvirker gyldigheden af en anden identisk eller lignende beslutning, som er behæftet med den samme ugyldighedsgrund, men er rettet til en anden adressat, der ikke har anfægtet den inden for søgsmålsfristen⁶⁰. Domstolen begrundede denne løsning med princippet *ne ultra petita* og de retssikkerhedskrav, som overholdelsen af søgsmålsfristerne skal tilgodese.

113. Den foreliggende sag adskiller sig fra sagen AssiDomän Kraft Products m.fl. på en række punkter. I sagen AssiDomän Kraft Products m.fl. var det for det første ikke en tilsidesættelse af en ufravigelig procesforudsætning, der var årsag til, at Kommissionens beslutning var retsstridig⁶¹. For det andet vedrørte sagen AssiDomän Kraft Products m.fl. en situation, hvor en række selskaber ikke havde anlagt sag til prøvelse af den beslutning, som de var adressater for, og som de havde anfægtet efter søgsmålsfristens udløb, idet de gjorde gældende, at Domstolens konstatering af dens ulovlighed som led i en sag anlagt af en anden adressat for denne beslutning blev udvidet til også at omfatte dem. I den foreliggende sag anfægtede BA derimod ved Retten lovligheden af den omtvistede afgørelse – eller rettere sagt kun en del af denne afgørelse – inden for den fastsatte søgsmålsfrist.

114. På trods af disse forskelle mener jeg alligevel, at sagen AssiDomän Kraft Products m.fl. er relevant for bedømmelsen af den foreliggende sag, eftersom Domstolen foretog et klart valg i denne sag: Ved afvejningen mellem kravet om at sikre lovligheden og kravet om retssikkerheden lagde den størst vægt på det sidstnævnte krav⁶².

115. Problemstillingen i den foreliggende sag minder om den, der gjorde sig gældende i sagen AssiDomän Kraft Products m.fl.. Der er også her tale om et modsætningsforhold mellem på den ene side kravet om sikring af lovligheden (der i den foreliggende sag er forbundet med ufravigelige procesforudsætninger) og på den anden side kravet om retssikkerhed (der også er forbundet med ufravigelige procesforudsætninger), sammenholdt med den omstændighed, at de dele af den omtvistede afgørelse, som BA ikke anfægtede inden søgsmålsfristens udløb, er blevet endelige i forhold til dette selskab. I den foreliggende sag er det sidstnævnte krav imidlertid – hvilket ikke var tilfældet i sagen AssiDomän Kraft Products m.fl. – udvidet med et krav om begrænsning af Unionens retsinstansers annullationsbeføjelse, som følger af princippet *ne ultra petita*, der er beskrevet i punkt 82-90 i dette forslag til afgørelse.

116. For det andet har Domstolen i sin praksis peget på en situation, hvor legalitetskrav, der vedrører ufravigelige procesforudsætninger, har forrang for retssikkerhedskrav (og for de krav, der er forbundet med princippet *ne ultra petita*).

60 – Jf. bl.a. dom af 14.9.1999, Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl. (C-310/97 P, EU:C:1999:407, præmis 52-62).

61 – Annullationen af den beslutning fra Kommissionen, der var omhandlet i sagen AssiDomän Kraft Products m.fl., var således baseret på flere overtrædelser af retten til forsvar og på manglende bevis for visse former for konkurrencebegrænsende adfærd (jf. dom af 31.3.1993, Ahlström Osakeyhtiö m.fl. mod Kommissionen (C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 og C-125/85 – C-129/85, EU:C:1993:120, præmis 52, 127, 138, 147, 154 og 167). Jf. vedrørende den omstændighed, at overholdelse af retten til forsvar ikke er en ufravigelig procesforudsætning, mit forslag til afgørelse Bensada Benallal (C-161/15, EU:C:2016:3, punkt 60 ff., navnlig punkt 93).

62 – Eller Domstolen foretrak »uretfærdighed« frem for »uorden« for at anvende det mere »farverige« udtryk, som generaladvokat Ruiz-Jarabo Colomer anvendte i sit forslag til afgørelse af 28.1.1999, Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl. (C-310/97 P, EU:C:1999:36, punkt 1).

117. Det drejer sig om det tilfælde, hvor en retsakt er behæftet med en mangel, hvis grovhed er så åbenlys, at den ikke kan tolereres af Unionens retsorden og derfor skal betegnes som en nullitet. Domstolen har bemærket, at Unionens retsinstanser i et sådant tilfælde har ret til at fastslå, at denne retsakt ikke afføder nogen som helst retsvirkning, selv om den er blevet anfægtet efter søgsmålsfristens udløb⁶³. Selv om Domstolen endnu ikke har haft lejlighed til at præcisere dette udtrykkeligt, må det antages, at retsinstansen i et sådant undtagelsestilfælde har ret til at fravige princippet *ne ultra petita* og fastslå, at den anfægtede retsakt er en nullitet, uanset om den går ud over parternes påstande.

118. Domstolen har imidlertid udtrykkeligt bemærket, at de konsekvenser, som er forbundet med konstateringen af, at en retsakt fra EU-institutionerne er en nullitet, er så alvorlige, at det af retssikkerhedsmæssige grunde må kræves, at denne konstatering forbeholdes fuldstændig ekstreme tilfælde⁶⁴, hvor den pågældende retsakt er behæftet med meget grove og åbenbare mangler⁶⁵.

119. Det er derfor kun i sådanne ekstreme tilfælde, at kravet om sikring af lovligheden – hvilket ikke var tilfældet i sagen *AssiDomän Kraft Products m.fl.* – kan begrunde, at Unionens retsinstanser overskrider de grænser, som er fastsat i de regler, der indskrænker deres opgave med at prøve lovligheden, og som bl.a. følger af kravet om stabile retsforhold, der er nævnt i punkt 94-98 i dette forslag til afgørelse, og af kravet om institutionel ligevægt, der er nævnt i punkt 90 i dette forslag til afgørelse.

120. Når det konstateres, at en afgørelse, der er rettet til en adressat, er behæftet med en begrundelsesmangel, kan det efter min opfattelse – heller ikke hvis der er tale om en grov ulovlighed, der kan berøre den anfægtede retsakt i dens helhed – ikke anses for at være et af de ekstreme tilfælde, der ifølge Domstolen kan begrunde en overskridelse af disse grænser, såfremt betingelserne for, at denne retsakt kan betragtes som en nullitet, ikke er opfyldt⁶⁶.

121. Legalitetskravet, som jeg har betegnet som »forstærket«, da det hænger sammen med, at den tilsidesatte regel er en ufravigelig procesforudsætning, begrundes, at retsinstansen fastslår en sådan ulovlighed *ex officio*. Jeg mener imidlertid ikke, at dette krav begrundes, at retsinstansen overskrider grænserne for sine beføjelser, som i det konkrete tilfælde fremgår af den anmodning om domstolsprøvelse, der er fremsat af en sagsøger og præciseret i dennes påstande, og dermed undergraver den endelige karakter i forhold til sagsøgeren af de dele af afgørelsen, der ikke er blevet anfægtet.

122. Det skal i denne forbindelse fremhæves, at adressaten for den afgørelse, der er genstand for søgsmålet, selv har fastlagt de konkrete grænser for retsinstansens intervention ved i påstandene at præcisere omfanget af sit behov for domstolsbeskyttelse.

63 – Jf. herved dom af 26.2.1987, *Consorzio Cooperative d'Abruzzo mod Kommissionen* (15/85, EU:C:1987:111, præmis 10), og af 15.6.1994, *Kommissionen mod BASF m.fl.* (C-137/92 P, EU:C:1994:247, præmis 49). Jf. vedrørende den konkrete anvendelse af disse principper dom af 10.12.1969, *Kommissionen mod Frankrig* (6/69 og 11/69, ikke trykt i Sml., EU:C:1969:68, præmis 11-13), hvori Domstolen undersøgte, om den anfægtede retsakt var en nullitet, selv om søgsmålsfristen var udløbet.

64 – Dom af 15.6.1994, *Kommissionen mod BASF m.fl.* (C-137/92 P, EU:C:1994:247, præmis 50).

65 – Jf. bl.a. dom af 11.10.2016, *Kommissionen mod Italien* (C-601/14, EU:C:2016:759, præmis 33 og den deri nævnte retspraksis).

66 – Mere specifikt er betingelsen om, at der skal foreligge en åbenbar mangel, ikke opfyldt i det foreliggende tilfælde, hvilket ses af den omstændighed, at BA ikke var opmærksom på denne mangel og ikke henviste til den i sagen for Retten. Situationen ville have været en anden, hvis retsakten slet ikke havde været begrundet; jf. herved dom af 10.12.1957, *Société des usines à tubes de la Sarre mod Den Høje Myndighed* (1/57 og 14/57, EU:C:1957:13, s. 220).

123. Set i dette perspektiv mener jeg heller ikke, at den omstændighed, at retsinstansen har påkendt et anbringende vedrørende en ufravigelig procesforudsætning *ex officio*, kan begrunde, at disse grænser ændres under sagens behandling. For det første fremgår det af den retspraksis, der er nævnt i punkt 95 i dette forslag til afgørelse, at retsinstansen ikke har rådighed over søgsmålsfristerne. For det andet kan et anbringende, som sagsøgeren selv har kunnet fremsætte, ikke betragtes som en ny omstændighed, der kan begrunde en ændring af påstandene⁶⁷. Det er af disse grunde, at jeg ikke finder den anden løsning, som jeg har nævnt i punkt 109 i dette forslag til afgørelse, overbevisende.

124. Det skal i denne forbindelse påpeges, at der, som det fremgår af punkt 45 i dette forslag til afgørelse og af den appellerede doms præmis 90, stilles meget strenge formelle krav til en eventuel ændring af påstandene, og at Retten fastslog, at BA ikke opfyldte disse krav i det foreliggende tilfælde.

125. Det følger efter min opfattelse heraf, at Retten ikke begik en retlig fejl ved at fastslå, at dens beføjelser var begrænset af de påstande, som BA havde nedlagt i stævningen, da den drog konsekvenserne af den begrundelsesmangel, som den omtvistede afgørelse efter dens opfattelse var behæftet med.

126. I en sag som denne, der omhandler grundlæggende retsprincipper, som står i modsætning til hinanden, og hvor det er nødvendigt at vægte et af dem højere end det andet, er det ikke muligt at finde en løsning, som er helt tilfredsstillende. Den tilgang, som Domstolen valgte i sagen *AssiDomän Kraft Products m.fl.*, resulterede således i, at en beslutning, som var retsstridig, men var blevet endelig, fortsatte med at afføde retsvirkninger. Det samme vil ske i den foreliggende sag: Den del af den omtvistede afgørelse, der ikke er blevet anfægtet, vil fortsætte med at afføde retsvirkninger, selv om den er retsstridig. Men som det også var tilfældet i sagen *AssiDomän Kraft Products m.fl.*, er dette blot en konsekvens af, at BA valgte ikke at anfægte denne del af den omtvistede afgørelse.

127. Jeg vil endelig i korte træk gennemgå de andre argumenter, som BA har fremført, og som ikke rejser tvivl om den løsning, som jeg foreslår.

128. Jeg mener indledningsvis ikke, at den tilgang, som Retten valgte, førte til overtrædelse af ligebehandlingsprincippet. Der er således ingen tvivl om, at BA ikke befandt sig i den samme situation som de andre transportvirksomheder, der havde anfægtet den omtvistede afgørelse, og i forhold til hvilke Retten annullerede denne afgørelse fuldt ud. Alle disse virksomheder havde i deres påstande til forskel fra BA anmodet om, at den omtvistede afgørelse blev annulleret helt.

129. Hvad dernæst angår de erstatningssager ved de nationale retsinstanser, som Retten nævnte i den appellerede doms præmis 39-42, mener jeg ikke, at de på nogen måde kan begrunde, at Unionens retsinstanser træffer afgørelse *ultra petita*. Selv om en sagsøger pålægges civilretligt ansvar for skader forårsaget af dennes konkurrencebegrænsende adfærd, vil det således i princippet ikke få nogen betydning for udøvelsen af de beføjelser, som Unionens retsinstanser har i henhold til artikel 263 TEUF.

130. Hvad endelig angår BA's argument om de eventuelle bekymringer med hensyn til god retspleje, som er nævnt i punkt 77 i dette forslag til afgørelse, kan dette heller ikke begrunde en undtagelse fra begrænsningen af retsinstansens beføjelse til at træffe afgørelse *ultra petita*. For det første vil krav, som fremsættes af en part, og som ikke har støtte i de anbringender, der er indeholdt i stævningen, ganske enkelt blive forkastet. For det andet er det kravets rækkevidde (og dermed omfanget af den ønskede annullation), der bestemmer *petitum*, uanset om der er grundlag for de anbringender, der er

67 – Jf. punkt 45 i dette forslag til afgørelse og den deri nævnte retspraksis.

fremSAT til støtte for påstandene, eller ej. Selv om der ikke er grundlag for de anbringender, der er fremSAT til støtte for annullationspåstanden, kan retsinstanden alligevel annullere den anfægtede retsakt inden for de grænser, der følger af petitum, hvis den ex officio påkender et anbringende om ufravigelige procesforudsætninger, der fører til annullation af den pågældende retsakt.

131. Det følger efter min opfattelse heraf, at BA's første anbringende bør forkastes.

C. Det andet anbringende om tilsidesættelse af princippet om effektiv domstolsbeskyttelse, der er fastsat i chartrets artikel 47

1. Kort sammenfatning af parternes argumenter

132. Med det andet anbringende har BA gjort gældende, at Retten under alle omstændigheder – selv om Domstolen måtte fastslå, at Retten ikke begik nogen retlig fejl ved at basere sig på princippet *ne ultra petita* – tilsidesatte det højere princip om effektiv domstolsbeskyttelse, der er fastsat i chartrets artikel 47, ved at begrænse annullationens rækkevidde til de påstande, der var formuleret i stævningen.

133. Ifølge BA fremgår det af retspraksis fra både Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (herefter »Menneskerettighedsdomstolen«)⁶⁸ og Domstolen⁶⁹, at dette princip kræver en fuld prøvelse i forhold til såvel retlige som faktiske omstændigheder af en afgørelse, hvori Kommissionen pålægger sanktioner for adfærd, der strider mod konkurrencereglerne. Den retsinstant, der foretager prøvelsen, skal også have beføjelse til at annullere denne afgørelse.

134. BA har anført, at Retten i den appellerede dom konstaterede, at der var uoverensstemmelser i den omtvistede afgørelse, og fastslog, at disse uoverensstemmelser havde krænket selskabets ret til forsvar og forhindret Retten i at foretage sin prøvelse. Retten undlod imidlertid at drage de nødvendige konsekvenser af disse konstateringer i den appellerede doms konklusion. Dermed tilsidesatte den princippet om effektiv domstolsbeskyttelse. Disse uoverensstemmelser er særlig problematiske i forhold til nationale erstatningssager vedrørende konstateringerne i den omtvistede afgørelse.

135. Kommissionen har anført, at BA's andet anbringende er ugrundet.

2. Analyse

136. Domstolen har fastslået, at den traktatfæstede domstolskontrol med afgørelser, hvori Kommissionen pålægger sanktioner for konkurrencebegrænsende adfærd - hvilket omfatter legalitetskontrollen i henhold til artikel 263 TEUF, suppleret med den fulde prøvelsesret i forhold til bødens størrelse i henhold til artikel 31 i forordning (EF) nr. 1/2003⁷⁰ - ikke er i strid med de krav, der følger af princippet om effektiv domstolsbeskyttelse i chartrets artikel 47⁷¹.

137. Den har imidlertid bemærket, at dette princip indebærer, at Unionens retsinstanter udøver en såvel retlig som faktisk kontrol af Kommissionens afgørelse, og at de bl.a. har beføjelse til at annullere denne afgørelse⁷².

68 – Menneskerettighedsdomstolen, 27.9.2011, Menarini Diagnostics Srl mod Italien, nr. 43509/08.

69 – Dom af 8.12.2011, Chalkor mod Kommissionen (C-386/10 P, EU:C:2011:815), og af 8.12.2011, KME Germany m.fl. mod Kommissionen (C-389/10 P, EU:C:2011:816).

70 – Rådets forordning af 16.12.2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i [...] artikel [101 TEUF og 102 TEUF] (EFT 2003, L 1, s. 1).

71 – Dom af 8.12.2011, Chalkor mod Kommissionen (C-386/10 P, EU:C:2011:815, præmis 67), og af 6.11.2012, Otis m.fl. (C-199/11, EU:C:2012:684, præmis 63).

72 – Dom af 8.12.2011, Chalkor mod Kommissionen (C-386/10 P, EU:C:2011:815, præmis 67), og af 8.12.2011, KME Germany m.fl. mod Kommissionen (C-389/10 P, EU:C:2011:816, præmis 133 og 136).

138. Domstolen har i den samme sammenhæng bemærket, at proceduren for Unionens retsinstanser er kontradiktorisk. Med undtagelse af anbringender vedrørende ufravigelige procesforudsætninger, som dommeren er forpligtet til at tage under påkendelse af egen drift, såsom en manglende begrundelse af den anfægtede afgørelse, er det op til sagsøgeren at gøre anbringender gældende til prøvelse af afgørelsen og at fremlægge oplysninger til støtte for disse anbringender⁷³.

139. Domstolen har desuden fastslået, at manglende kontrol af hele den anfægtede afgørelse af egen drift ikke er i strid med princippet om effektiv domstolsbeskyttelse. Det er således ikke nødvendigt for at overholde dette princip, at Unionens retsinstanser, der godt nok er forpligtet til at tage stilling til de påberåbte anbringender og til at udøve en såvel retlig som faktisk kontrol, er forpligtet til af egen drift at foretage en ny og fuldstændig undersøgelse af sagen⁷⁴.

140. Det fremgår endelig også af Domstolens praksis, at retten til en effektiv domstolsbeskyttelse på ingen måde berøres af, at de EU-retlige bestemmelser om procesfrister, der afspejler hensynet til retssikkerheden og nødvendigheden af at undgå enhver forskelsbehandling eller vilkårlighed i retsplejen, anvendes strengt⁷⁵. De nævnte retssikkerhedshensyn begrundes således, at søgsmålsfristen uvægerligt begrænser adgangen til domstolsprøvelse⁷⁶.

141. Det følger imidlertid af den ovenfor beskrevne retspraksis, at princippet om effektiv domstolsbeskyttelse, der sikres ved chartrets artikel 47, ganske vist indebærer, at Unionens retsinstanser udøver en retlig og faktisk kontrol af de afgørelser, hvori Kommissionen pålægger sanktioner for konkurrencebegrænsende adfærd, og hvis lovlighed anfægtes ved disse retsinstanser, men at udøvelsen af den effektive domstolsprøvelse ikke hindres af, at den underlægges visse processuelle regler, der opfylder forskellige principielle krav.

142. Den omstændighed, at proceduren for Unionens retsinstanser er kontradiktorisk, og at det ikke er nødvendigt at efterprøve hele den anfægtede afgørelse ex officio for at iagttage den rettighed, der sikres ved chartrets artikel 47, indebærer således for det første, at en ordning med domstolsprøvelse, der er baseret på dispositionsprincippet, og hvor det overlades til parterne at bestemme sagens genstand, og retsinstanserne ikke kan overskride de grænser, som parterne har fastlagt, er forenelig med denne rettighed. Det er derfor ikke i strid med princippet om effektiv domstolsbeskyttelse, at den fulde prøvelsesret, som Unionens retsinstanser er tillagt, og som indebærer beføjelsen til at annullere den anfægtede afgørelse, begrænses af de krav, som parterne har formuleret i deres påstande.

143. Da retten til en effektiv domstolsbeskyttelse ikke berøres af, at reglerne om søgsmålsfrister anvendes strengt, er det for det andet ikke nødvendigt for iagttagelsen af denne rettighed, at Unionens retsinstanser – for at sikre parterne en effektiv domstolsbeskyttelse – som en undtagelse fra disse regler⁷⁷ udvider rækkevidden af parternes krav ud over deres påstande og dermed udvider rækkevidden af deres prøvelse ud over den sag, der er indbragt for dem, heller ikke i tilfælde, hvor retsinstansen påkender et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning ex officio og/eller konstaterer en overtrædelse af retten til forsvar.

144. Det følger heraf, at overholdelsen af princippet om effektiv domstolsbeskyttelse i det foreliggende tilfælde ikke krævede, at Retten gik ud over de påstande, som BA havde formuleret. BA's andet anbringende bør derfor forkastes.

73 – Dom af 8.12.2011, Chalkor mod Kommissionen (C-386/10 P, EU:C:2011:815, præmis 64), og af 8.12.2011, KME Germany m.fl. mod Kommissionen (C-389/10 P, EU:C:2011:816, præmis 131). Jf. også dom af 6.11.2012, Otis m.fl. (C-199/11, EU:C:2012:684, præmis 61).

74 – Dom af 8.12.2011, Chalkor mod Kommissionen (C-386/10 P, EU:C:2011:815, præmis 66).

75 – Kendelse af 22.10.2010, Seacid mod Parlamentet og Rådet (C-266/10 P, EU:C:2010:629, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis).

76 – Jf. i denne retning kendelse af 12.9.2013, Ellinika Nafpigeia og 2. Hoern mod Kommissionen (C-616/12, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:884, præmis 31).

77 – Jf. punkt 43 og 98 i dette forslag til afgørelse.

145. Jeg mener under disse omstændigheder, at BA's appel bør forkastes i sin helhed.

V. Sagsomkostninger

146. I henhold til artikel 184, stk. 2, i Domstolens procesreglement træffer Domstolen afgørelse om sagsomkostningerne, såfremt appellen ikke tages til følge. Ifølge dette procesreglements artikel 138, stk. 1, der i henhold til artikel 184, stk. 1, finder anvendelse i appelsager, pålægges det den tabende part at betale sagsomkostningerne, hvis der er nedlagt påstand herom.

147. Hvis Domstolen er enig i min vurdering af BA's appel, har BA tabt sagen. Da Kommissionen har nedlagt påstand om, at BA tilpligtes at betale sagsomkostningerne, foreslår jeg, at Domstolen pålægger BA at betale omkostningerne i den foreliggende appelsag.

VI. Forslag til afgørelse

148. Jeg foreslår på baggrund af det ovenfor anførte, at Domstolen fastslår følgende:

- Appellen forkastes.
- British Airways plc betaler sagsomkostningerne.«